

'התרחשות במרחב'

עיון והקשבה בפרשת ציצית

מבוא

עיון השבוע יתמקד בפרשיית ציצית. ראשיתו בהזמנה אל מרחב תלת-ממדי בו מתרחשת הפרשייה. בשלב שני - מפגש תוכן שיכיל קריאה קשובה בפסוקים, ולצידו - היוודעות לשאלות קיום ולערכים. בשניהם יעשה שימוש רב בחוש הדמיון העשוי להוליד תובנות עמוקות, הרבה מעבר לרשום בדפים אלו. כסיום, נבקש לענות על השאלה - היכן הוא 'חן החומש על יושביו' - בפרשייה זו.

"ויאמר ה' אל משה לאמר:

א. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם ציצית על פנפי בגדיהם לזכרתם ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת:

ב. ויהיה לכם לציצית וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אתם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם:

ג. למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים לא-להיכם:

ד. אני ה' א-להיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לא-להים אני ה' א-להיכם"

(במדבר ט"ו, ל"ז-מ"א).

ארבעה פסוקים בפרשייה זו, והם משמשים כארבע יחידות אורגניות¹. בראשון - ציווי על עשיית הציצית ונתינת פתיל תכלת בה. בשני - רצף ציווי תודעה - "ויהיה לכם לציצית", וראיתם אתו וזכרתם, 'ולא תתורו'. בשלישי מתוארת תכלית - "למען תזכרו... והייתם קדשים", ולבסוף היוודעות אל-להים אל בני ישראל - "אני ה' א-להיכם".

והרי כמה שאלות: אדם מצוה על ראייה אשר תביאה לזכור את מצוות ה' - "וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות ה'". באיזה אופן ראיית חוטי הציצית עשויה להזכיר את כלל המצוות? כיצד עשויה מצוות הציצית לסייע לאדם שלא לתור אחר לבבו, או להיות קדוש לא-להיו? בניסוח אחר ניתן לשאול - מהו התהליך הקוגניטיבי והרוחני המתחולל בקיומה של מצווה זו ("וראיתם... וזכרתם", "ולא תתורו", "והייתם קדשים")?

מרחב התרחשות

¹ עיקרון לימוד: פסוק הוא מעין משפט שכל חלקיו קשורים זה לזה בקשר ישיר. במקום בו נדחתה אמירה אל פסוק אחר, היא מנותקת ממעגל קשר ראשון ועוברת אל מעגל שני, רחוק. במקום בו הקשר אינו מובן - שם 'חידה' האוצרת בתוכה תובנת מהות.

א-להים פונה אל בני ישראל, מצווה אותם בשורת ציוויים, ומציאות זו מתרחשת במרחב נתון. א-להים נוכח בו, האדם נוכח בו, וביניהם מתחולל דבר - תנועה ותהליך.

נפתח ב'מקום' בו מוצב א-להים: בפסוק הראשון א-להים לא נזכר. הוא אמנם מצווה את האדם לעשות ציצית, לתת בה פתיל תכלת, אך עיסוק האדם ממוקד בשני אלו, לא בא-להים. בפסוק השני הוא כבר קיים - בתודעת האדם הזוכר את 'מצוות ה''. תיאורו בשלב זה הוא בגוף שלישי - 'שם', לא במקומו של האדם. בפסוק השלישי מתחולל הבלתי צפוי, והוא מתייבב - "ועשיתם את כל מצותי", הוא אומר, בגוף ראשון, נוכח ומצוי במרחב כשהמווה משוייכת אליו. הימצאות זו נשמרת ואף מועצמת בפסוק הרביעי, בו הדיבור כולו הוא בגוף ראשון - 'הכירו אותי' - "אני ה' א-להיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לא-להים - אני ה' א-להיכם"².

בהתאמה, מוצבים בני ישראל גם הם בתנועה. בפסוק הראשון הם מתוארים בגוף שלישי, ממוקמים 'שם', רחוקים מא-להים (אלהם, להם, בגדיהם וכו'). מן הפסוק השני ועד לסיום הפרשייה תיאורם הוא בגוף שני, כנוכחים לפניו (לכם, וראיתם, וזכרתם וכו'), זוכים ל'קרבת א-להים' שלא זכו לה קודם לכן.

בשורות הבאות נבקש לזהות את טיבו של התהליך הרוחני המוצג בפסוקים אלו. נשרטט 'פרופיל רוחני' לאדם המתואר בכל אחת מהיחידות, ובשלושה נבקש לחקור: מהו טיב עשייתו? מהו יחסו לא-להים? וגם היכן ממקם אותו א-להים? הנחת היסוד הפשוטה היא שהאדם ממוקם ביחס לא-להים בהתאם לפועלו ולתפישתו הרוחנית.

כאמור, האדם הראשון עושה ציצית ונותן פתיל-תכלת. אל א-להים הוא אינו מתייחס, ומבוקשו מתמצה בשאלה - 'מה לעשות?' אדם זה ממוקם על ידי א-להים, 'שם', הרחק ממנו.

² כבר הוער (בעיונו לפרשת במדבר) על דבר החלוקה בין א-להים 'בורא עולם' - שאינו משויך למרחב ולהקשר, לבין

א-להים 'השוכן', הנוכח במקום ונע במרחב. בהקשר לפרשייה זו דומה התייצבותו להתייצבות אב במערכת החיים המשפחתית - בינו לבין ילדיו. נוכחות פירושה מעורבות, התעניינות, וגם הבעת עמדה. בקיומה - נתפש האב כחלק מעולמו של הבן, כמי שמטביע את חותמו עליו. כתוצאה מכך - תהליכים הפוקדים את הבן יהיו מוקרנים מנוכחות זו. מנגד - חוסר התייצבות פירושה חוסר נוכחות הורית, גם חוסר הקרנה על תהליך גידולו של הבן. פרשייה זו פותחת במציאות בה החיים מתנהלים ללא מעורבות של א-להים, ומצעד לצעד הוא הופך להיות מעורב, נוכח בעולמו של האדם - איש מבני ישראל.

הוא מתרחב, נפתח אל משמעות, אל עבודה רוחנית ועד למפגש עם א-להים הנוכח בעולמו. עדיין לא נחשפנו אל נושאה - הבגד, האדם והאינטראקציה המתחוללת ביניהם. כמו כן - אין בידינו תשובות לשאלות שנשאלו בפתח הלימוד, על טיבו של התהליך הרוחני והקוגניטיבי המתחולל בה. בשורות הבאות תוצג תופעה ספרותית ביחס לחלקי הבגד השונים, ותובנת עומק בצידה - צעד ראשון בדרך אל משמעות הציצית והבגד. מן הפרק הבא ואילך - נבוא בשערי אלו בקריאה קשובה.

"דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" - במילים אלו פותחת הפרשייה, הממוענת אל 'בני ישראל'. בהתאם - מנוסחות פניויה בלשון רבים: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם... עַל כַּנְפֵי בְּגָדֵיהֶם". כך בתמונה הכוללת. והנה, בתווך מתוארת ציצית המנוסחת בלשון יחיד - "וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִית". כמו אי בודד מונחת לה ציצית יחידה בין אנשים ובגדים רבים.

פנייה בלשון רבים היא פנייה קונקרטיה - דיבור אל כל אחד ואחד מבני ישראל. 'כנפי בגדיהם' בלשון רבים מצביע על בגד ועוד בגד של איש ועוד איש מבני ישראל. בשונה מאלו מנוסחת ה'ציצית' בלשון יחיד. ברור שאין הכוונה לציצית פיזית אחת המשמשת אנשים רבים. ה'ציצית' כתובה בלשון יחיד, מכיוון שהיא משמשת כמושג או כרעיון, לא כתיאור קונקרטי⁶. בניגוד לכתיבה בכללותה המנוסחת בקונקרטיות - בפנותה אל אנשים רבים תוך ציון בגדיהם, מתייצבת הציצית במקום גבוה, מתוארת כמושג וכרעיון.

מבנה זה הוא עקבי בפרשייה זו, בחלוקה שבין כלל הכתיבה המנוסחת בלשון קונקרטית, לבין ערכים או מצוות המתוארים כמושגים, בלשון יחיד:

"דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִית עַל כַּנְפֵי בְּגָדֵיהֶם לְדִרְתָּם: וְנָתַנּוּ עַל צִיצִית הַכֹּנֵף פֶּתִיל תַּכְלִית: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִית וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וַיִּזְכְּרֶתֶם אֶת כָּל מִצְוֹת ה' וְעָשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תִתְּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אָמַר זֵנִים אַחֲרֵיהֶם".

לעומת 'כנפי בגדיהם' שניסוחם הוא בלשון רבים - כמי שמייצגים את טבע העולם, ניסוח ה'ציצית' ו'פתיל התכלית' הוא בלשון יחיד, המזמנת אל עולם שהוא מעבר לטבע⁷. במתח זה שבין העולמות מתחוללת הפרשייה.

תהליך ובו הבשלה

כעת נעבור אל קריאה קשובה וצמודה לכתוב, עקב בצד אגודל. הקריאה תלווה בחיפוש משמעות ערכית ורוחנית.

⁶ המחשה: "כָּל שֹׁמֵר שֶׁבֶת מִחֻלּוֹ" (ישעיהו נ"ו, ו). אדם מוגדר כ'שומר שבת' בלשון יחיד, על אף העובדה שהוא שומר שבתות הרבה. ניסוח בלשון רבים - 'שבתות', מצביע פיזית על שבת ועוד שבת. מנגד - הציון 'שומר שבת' מגדיר את זיקתו אל השבת כערך וכמושג רוחני.

⁷ בפרק 'תהליך ובו הבשלה' יועמד לבירור מעמדה של הכנף המיוחסת תחילה בלשון רבים - 'כנפי בגדיהם', ובהמשך בלשון יחיד - 'ציצית הכנף'.

האדם השני כבר לבוש בציצית, וכעת הוא 'מגביה מעט את ראשו', שואל - 'מה לחשוב?' או 'מה להרגיש?' תשובת א-להים אליו היא - 'בראותך את הציצית היזכר במצוות ה'. מבחינת מיקומו הוא כבר אינו 'שם', אלא 'כאן' - נוכח לפני הא-להים. עמדה זו עשויה להימשך גם בשלבים הבאים, לצידה - 'תנועה' של א-להים המתקרב אליו משלב לשלב.

עם האדם השלישי ידבר א-להים על משמעות. "לִמְעַן תִּזְכְּרוּ וְעָשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתַי" הוא יאמר לו, ובאורח פלא ידבר על 'מִצְוֹתַי' - ימציא עצמו אל המרחב בו נתון האדם. מה היא זכותו של אדם זה? מדוע מוצא א-להים לנכון לפנות אליו בפנייה אישית שכזו?

קיים מכה משותף בין האדם הראשון לשני - שניהם מקבלים את הציווי הא-להי כמובן מאליו. לא כן האדם השלישי. תשובת א-להים אליו מעידה על חוסר מנוחה בנפשו - 'מדוע לקיים מצווה זו?' 'מדוע לזכור את מצות ה'? שאלות אלה מעבירות אותו מעמדת מציית לעמדת אדם המבקש להבין, להרחיב את עולמו³. דומה שעמדה זו מהווה בסיס להתייצבות השוכן, המזמן עצמו להמשיך ולהידבר עמו⁴.

האדם הרביעי אינו יוזם דבר. הוא ממשיך להיות נוכח לפני הא-להים, וכעת קרבתו מקבלת פנים חדשות. "אֲנִי ה' אֶ-לֵהֵיכֶם", אומר א-להים בגוף ראשון, ומספר לו את הסיפור הגדול שהוא האדם נוטל בו חלק - הוצאת בני ישראל ממצרים - 'להיות לכם לא-להים'⁵.

'ציצית' - מושג ורעיון

עד כה התמקד הלימוד במרחב בו מתרחשת הפרשייה. נחשפנו לסוג של 'דרמה' המתחוללת בין בני ישראל לבין א-להים - מן הריחוק ועד המפגש. בעומקיה היא מספרת על אדם שבנקודת מוצא עולמו הוא מעשי, ומשלב לשלב

³ ניתן לדמות את השלבים השונים, לתהליך התפתחותו של ילד. תחילה פועלו הוא פיזי, מעשי, ובשלב נוסף הוא מבקש משמעות לעשייתו. שלב מתקדם יותר הוא גיל ההתבגרות, בו הוא אינו מקבל דבר כמובן מאליו. 'מדוע?' הוא שואל, או - 'על מה ולמה?' והשאלות מרחיבות את חוג עולמו אל עבר הכרות חדשות.

⁴ ניתן לחשוב על א-להים כמי שדוחה את שאלת האדם, מזהה בה חוסר אמון. מן העבר האחר - לחשוב עליו כיוזם ופונה אל האדם, כמו מתפרץ אל תוך עולמו. התיאור המקראי מצייר עמדה שלישית, מידתית. התנועה קדימה תואמת את כליו של האדם, וביטוייה הוא בא-להים המיידע אותו ברמז על דבר נוכחותו - "מִצְוֹתַי" הוא אומר, מזמן עצמו לאדם ומצפה.

⁵ בשולי פרק זה יש לשאול - האם ההתפתחות המתוארת היא אישית, או היסטורית-כללית? ברובד בסיסי הציצית היא מצוות היחיד, ובמובן זה התהליך הוא אישי. ברובד נוסף - הפנייה היא אל 'בני ישראל' והלשון היא לשון רבים. שיוך זה מעמיד פלטפורמה להתרחשות ב'מגרש' גדול יותר, בתהליך היסטורי של עם. יתירה מכך - הביטוי "לְדִרְתָּם", פונה אל דור ועוד דור וכמו מספר על תהליך היסטורי 'בין-דורי', חוליה ועוד חוליה בשרשרת הדורות. למעשה בשני מגרשים מתחולל התהליך: תהליך אישי - בו מוזמן האדם לנוע מעמדה לעמדה, ולצידו תהליך היסטורי בו תנועה והתפתחות מדור לדור.

'(כנפי בגדיהם)', ושניהם היו נציגים מובהקים של עולם הטבע, כמות שהוא. הביטוי הספרותי לכך היה בניסוחם בלשון רבים. כעת, לאחר שחברה אליה הציצית, הפכה להיות בעצמה איבר בבגד, חוזר ומתברר ערכה, והיא כבר מנוסחת בלשון יחיד - בהופכה למושג ולרעיון.

הצעד הבא, המתבקש הוא - היכרות עם 'פתיל התכלת' המתייבב לצידה של 'ציצית הכנף', בסוג של ניגודיות המתחוללת ביניהם. בדרך אליו, נקיים היכרות עם כלל חלקי הבגד המוצגים בפרשייה זו. יתרונה יהיה ביחס לתובנות שכבר נאמרו, והיא גם עשויה ליצור בהירות לקראת המשך הלימוד בפרשייה.

הבגד וחלקיו

ארבעה חלקים הם לבגד בפרשייה זו: שניים מהם טבעיים: 'בגד' ו'כנף הבגד' והשניים האחרים הם בציווי האי-ל: 'ציצית' ו'פתיל תכלת'.

משמעות ראשונית המקופלת במילים:

בגד - הבגד משמש ככיסוי לגוף האדם, להגנה ולנוי. בבגד משתקפת תרבותו ואף עולמו הפנימי. כאמור, הבגד מופיע בכתוב בלשון רבים, ביטוי למידת החול והחיים כמות שהם - המשתקפים בו. יתירה מכך - השורש 'בגד' מצביע על סוג של בגידה המתקיים בעצם קיומו¹¹. בהיבט של פרשייתנו שהנושא הנשזר בה הוא 'מן הצמצום ועד ההרחבה', ניתן לראות את הבגד כמי שמצמצם או 'בוגד' באינסופיות החיים. אינסוף פנים וממדים הם לחיי האדם, ואילו הבגד משרטט קו ומאפיין, מגדיר וממקד. צמצום - כמוהו כבגידה בפוטנציאל ובאינסוף.

כנף - קצה הבגד ושוליו מכונים בשם 'כנף'. כינוי זה אינו מובן מאליו. בדומה לכנף המשמשת ציפור לתעופה, מאפשרת לה לנוע אל עבר עולמות רחוקים, מצביעה כנף הבגד אל מעבר לבגד המוחשי. גם לארץ יש כנפיים - 'כנפות הארץ', וגם הן יודעות לספר על עולם שהוא מעבר - 'מִכְנַף הָאָרֶץ זָמַרְתָּ שְׁמַעֲנוּ' (ישעיה כ"ד, ט"ז). ישנן זמירות הנשמעות דווקא שם, בכנף הארץ.

ציצית - בניגוד לכנף שאינה חורגת מגבולות הבגד, הציצית עושה צעד נוסף - מציצה אל מעבר לו¹². בשונה מן הכנף המסמלת את עולם הרוח האנושי, הציצית היא ציווי א-להי, וככזו היא מזמינה אל מחוז רוחני הנבדל מן הטבע. לצד זאת, הקודש שבה אינו מנותק מסביבת החיים. עשייתה מתוארת במקרא, וגם שמה - 'ציצית' קושר אותה אל הבגד המשמש לה נקודת יחס - בהציצה ממנו. הציצית כתובה תמיד בלשון יחיד.

¹¹ "מִכְנַף הָאָרֶץ זָמַרְתָּ שְׁמַעֲנוּ צְבִי לְצַדִּיק נְאֻמֵּר רְוֵי לִי רְוֵי לִי אוֹי לִי בְּגָדִים בְּגָדוֹ וּבְגָדוֹ בּוֹגְדִים בְּגָדוֹ" (ישעיה כ"ד, ט"ז). 'משחק מילים' דומה מתקיים בין 'מעיל' לבין 'מעילה'.

¹² מילים מתכתבות: נץ, צאצא - היוצא מן האדם.

"דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם" - זוהי כותרת לפרשייה. "וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִית" - תחילת ההוראה היא לעשות ציצית, ובמעגל שני מצוין המקום בו היא תוטל - "עַל כְּנָפֵי בְּגָדֵיהֶם". בשתיים מעדיף הכתוב את הציצית על פני כנפי הבגד - בהקדימו אותה אל הכנפות, וגם בעובדה שהיא כתובה בלשון יחיד - ביטוי להיותה ערך ולמושגיות שבה. המקום - "עַל כְּנָפֵי בְּגָדֵיהֶם" מצביע אל עבר הכנף הנמצאת בשולי הבגד. ניסוחה בלשון רבים - "כְּנָפֵי בְּגָדֵיהֶם" מצביע על שייכות השניים אל טבע העולם⁸. עד כאן הוראה ראשונה, על ציצית טרנסצנדנטאלית בכנף בגד טבעי, תוך עדיפות הציצית על פני הבגד, הקודש על פני החול.

"וְנָתַנוּ עַל צִיצִית הַכְּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת" - במשפט זה ציווי חדש, לתת על 'ציצית הכנף' גורם נוסף - 'פתיל תכלת'. את מקומה של כנף הבגד - בה הוטלה הציצית תחילה, מחליפה כעת 'ציצית הכנף', בה יינתן פתיל התכלת במצוות האל. צמד מילים פלאי הוא - 'ציצית הכנף', המציג את הציצית כחלק מן הכנף וכטפלה אליה⁹. יתירה מכך - הציצית היא 'ציצית הכנף', הכנף הוא 'כנף הבגד', והמשמעות (הלא כתובה) היא - ציצית שהפכה להיות חלק מן הבגד, וטפילה לו.

כיצד יש להבין את הפיחות שחל במעמדה של הציצית? דומה ששאלה כבידה עומדת למבחן בפרשייה זו - מי משרת את מי? החיים את המצוות או המצוות את החיים? פרשייה זו מבחינה בין שני שלבים: בשלב ראשון מתייצבים הציצית והבגד זה לעומת זה. הציצית כמצווה והבגד כנציג החיים כמות שהם, בטבעם ובתכונתם. היתרון בשלב זה הוא לציצית - הטוענת ומרוממת את הבגד ואת החיים במשמעות. אמנם, המשמעות בה ייטענו החיים, אינה אמורה להיות זרה להם, ובהקשר לכך מבשיל השלב השני, ומעמיד את המצווה 'למשרתת' את החיים. חושפת את עומקם, ויותר מכך - את הא-להיות המגולמת בהם¹⁰.

לצד 'הבשלה' זו - של הציצית, מבשיל גם מעמדה של הכנף. קודם שהוטלה בה הציצית, היא שויכה אל הבגד

⁸ אילו היו נתפשים בדומה ל'ציצית' כערך, אזי מתבקש היה מעין הניסוח הבא - "ועשו להם ציצית על כנף הבגד לדורותם".

⁹ בדומה לסמיכות 'כנף הבגד' בה הכנף טפלה לבגד, כך ב'ציצית הכנף' הציצית טפלה לכנף. ניסוח מתבקש, אחר הוא - "וְנָתַנוּ עַל הַצִּיצִית פְּתִיל תְּכֵלֶת".

¹⁰ מופע ראשון במקרא לעיקרון רוחני זה נמצא בתיאורי הכתוב בפרק ב' בספר בראשית. "וַיִּצְרָךְ ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֹפֵר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפֶחַ בְּאַפָּיו נְשָׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה". התיאור הוא של ה' אלהים הנופח בקרבו של האדם נשמה. הנפיחה היא נשיפה הבאה מפנימיות הנופח אל פנימיות הזולת. ובשם זוהר - "מאן דנפח מדיליה נפח" (ציטוט בספרי חסידות, המקור בספר זוהר אינו ידוע, עם זאת קיימים ציטוטים דומים כמו בזוהר פרשת תזריע דף ע"ב). תיאור מעין זה, של חלק א-לוה ממעל הנוכח בעולמו הפנימי של האדם - נשמת החיים, אין שני לו בתיאורי הבריאה. לזיהויו - השלכות רבות. נמחיש מן הגמרא במסכת יומא (ה, ע"ב). בגמרא מובאת מחלוקת בשאלת המקור לפיקוח נפש הדוחה את כלל המצוות. העמדה החותמת לכלל המקורות - לימוד מן הפסוק "וחי בהם ולא שימות בהם" (ויקרא י"ח, ה). משמעותה: המצוות נועדו להוסיף חיים. במקום בו מצווה מתנגשת עם החיים - היא מאבדת את ערכה ובטילה. ביטוי למבנה דומה קיים גם במגרש האנושי. לדוגמא: ערך שמירת החוק במדינה מחייב את היחיד ואת החברה, והם כפופים לו. בעומק - החוקים נועדו לאפשר לחיים להתנהל - הייחיד וחי העם גם יחד.

בלשון החכמים ייקראו השניים ה'לבן' וה'תכלת' - הקדש שבעולם והקדש השמימי¹⁷. זה לצד זה הם מתייציבים, ברשות אחת, ולא ברור מה עומד להתחולל ביניהם? טרם נוצרה המשוואה שתכיל אותם כאחד¹⁸.

עוד בטרם תשובה, יש להעיר על העובדה שבשני שלבים אלה, על אף ההתרחשות הרוחנית המתקיימת בהם - א-להים אינו נזכר. מדוע? כעת ניתן לומר שא-להים אינו נוכח במקום בו עולמות פרודים. במקום בו מתרחב עולמם של האנשים ונוצרים בו חיבורים - שם תהפוך המצווה - ל'מצוות ה'".

"וְהָיָה לְכֶם לְצִיצֵת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה' וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תִתְּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אִתְּם זָנִים אַחֲרֵיהֶם:"

ככלל, פסוק זה מתאר התרחשות במרחב התודעה. "וְהָיָה לְכֶם לְצִיצֵת" - ישנו דבר שעד כה היה במעמד מסוים, ומעתה הוא יהיה לכם לציצית, 'תראו אותו', 'תזכרו את מצוות ה'" וגם 'לא תתורו אחרי לבבכם'. מהו הדבר שיהיה לכם לציצית? ברור שאין הכוונה ל'ציצית הכנף' שתוארה קודם לכן. אילו כך היה, הלשון המתבקשת הייתה 'והייתה לכם', ובהמשך 'וראיתם אותה' (בלשון נקיבה)¹⁹. פרשנות מוצעת מצביעה על

פתיל תכלת - הפתיל מפותל סביב עצמו, מהודק ויוצר יחידה עצמאית¹³. בניגוד לקשר הקיים בין הבגד לבין הציצית, לפתיל התכלת קיום אוטונומי שאינו קשור לבגד. במדרש¹⁴ - התכלת מזמינה את הדמיון להפליג אל עבר הים, אל תכלת הרקיע ואל כסא הכבוד. כמו בא התכלת מעולם אחר, לא צמח במחוזות הסובבים את האדם. אזכורו בלשון יחיד הוא אך מתבקש.

הילכו יחדיו התכלת והלבן?

שתי מערכות מתקיימות בפסוק הראשון. במערכה הראשונה ניצבים זה מול זה שני קטבים - הקודש והחול, הציצית וכנף הבגד. תוצאותיה - ביתרון הקודש על החול, כמי שמטביע את חותמו עליו¹⁵.

במערכה השנייה - חוברת הציצית אל החול, משנה את עמדתה ל'ציצית הכנף', ולמעשה נוצרים שני קטבים חדשים: 'ציצית הכנף', ומנגד - 'פתיל התכלת'. כעת ניתן להבין את הניגודיות הקיימת בין השניים. 'ציצית הכנף' - שמה את משכנה בחיים, ואליהם היא מחויבת - אל הקדש הקיים בהם. מנגד - 'פתיל התכלת' - מייצג את הקודש הבא מ'שם', האוטונומי, הרוחני והבלתי תלוי¹⁶.

¹³ "ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת. שהוא פותל את הצמר. ולא שיעשה כמות שהוא אלא שיהא טווי ושוזר שנאמר פתיל תכלת" (פסיקתא זוטרותא (לקח טוב) במדבר פרשת קי"ב, ע"ב).

¹⁴ "ר' מאיר אומר מגיד הכתוב שכל המקיים מצות ציצית מעלין עליו כאלו הקביל פני השכינה, תכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד, כענין שנאמר כאבן ספיר [כמראה] דמות כסא וגו' (יחזקאל י', א') (מדרש אגדה במדבר פרק ט"ו, ל"ח).

¹⁵ עיין בפרק 'תהליך ובו הבשלה'.

¹⁶ **מכלול הפערים הקיימים - בין שני המודלים, משתקפים היטב בעימודם זה לעומת זה.**

מודל א'	ציווי ב'
וְעָשׂוּ	-
לְהֵם	-
צִיצֵת	-
-	וְנִתְּנוּ
עַל כָּפֵי בְגְדֵיהֶם	עַל צִיצֵת הַכֶּנֶף
-	פְּתִיל תְּכֵלֶת
לְדֹרְתָם	

בציווי הראשון עשייה פיזית של ציצית. בשני אין תיאור לעשיית פתיל תכלת, עובדה הממקמת אותו בעמדה מופשטת, רוחנית.

בראשון העשייה היא 'להם', לעצמם, בריחוק מא-להים. בשני אין ציון 'להם', ביטוי למכוונות אל הציווי הא-להי. תיאורים אלו מתיישבים עם ההנחה הרואה בציצית סוג של רוחניות השייכת לכלי העולם, בניגוד לתכלת שהיא רוחנית הבאה מעולם עליון.

בסוג של פרדוקסאליות תיאור הציצית קודם לתיאור 'כנף הבגד', וכמו 'מכתיבה' היא לכנף את דבר נוכחותה. מנגד - פתיל התכלת מתואר בעקבות 'ציצית הבגד', כשזו משמשת לו סוג של הקשר. בנוסף - אין תיאור של נתינת

הציצית על כנף הבגד, יש תיאור לנתינת פתיל התכלת על ציצית הכנף. דומה שהשתיקה מעמידה סוג של קשר מעומעם, לא מבורר בין הציצית לבין כנף הבגד. מאידך - הנתינה המתארת העברת רשות, מקיימת את השניים ברשות אחת. עובדה זו אינה מיישבת מתח שעשוי להיות בין שני קטבים אלו. ושמה אדרבא, המתח ביניהם עשוי להיות מועצם בעקבות העובדה ששניהם נתונים ברשות אחת.

¹⁷ דיונים רבים בתורה שבעל פה נטובים סביב מערכת היחסים שביניהם: האם שתי מצוות הן או אחת (ספרי זוטא ט"ו), האם מעכבות זו את זו? (מסכת ציצית א', ד'; מנחות ל"ח), זמן קריאת שמע - משיכיר "בין תכלת שבה ללבן שבה" (ברכות ט', ע"ב) ועוד.

¹⁸ מחלוקות קשות קיימות בין 'בתי מדרש' שונים ניונות מן המתח שבין שני קטבים אלו. נאמנות לחיים, ולערכים ולעומק המשוקע בהם, ומנגד - הנאמנות אל הקודש הניצב מעל החיים, גבוה ובלתי תלוי.

¹⁹ פרשנות אפשרית - 'היה לכם' - פתיל התכלת החותם את הפסוק הקודם. פתיל התכלת הנבדל נוטש את עמדתו, ומעתה יהיה לכם לציצית. נטישה זו קיימת בשני ערוצים. בעצם המעבר ממעמד של 'פתיל תכלת' למעמד ה'ציצית' שבמהותה קשורה ושייכת אל הבגד. בעקבות התהליך שכבר תואר בפסוקים, אין להתחמק מערוץ נוסף, משוואה סמויה החבויה כאן: פתיל התכלת המרום יהיה לכם לציצית, הציצית היא ציצית הכנף, הכנף הוא כנף הבגד, ומבין אלו - 'שרשרת' הלוקחת את הפתיל הנבדל ורואה בו כמו תכשיט לבגד, שלא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הבגד, להזמין את המתבונן בו להפליג בדמיונו ולגלות בו פנים חדשות. "וְרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה' וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם" - כבר נשאלה שאלה - מה בראיית הציצית עשוי להזכיר לאדם את כלל המצוות? כעת ניתן להבין שלא אל הציצית הפיזית מביט האדם, כי אם אל פתיל התכלת הנתפש כציצית, ועם זאת הוא שומר על זהותו כרכיב גבוה, עליון, במערכת החיים של הבגד, ובעקבות כך עשוי להיווצר תהליך רוחני של זיכרון המצוות כולן.

ומהו הדבר המייצר את זיכרון מצוות ה'? דומה שהיכולת הקוגניטיבית והרוחנית של האדם להתייחס אל פתיל התכלת כאל ציצית, להביט בה,

מתוקנת. הזנות באה לפצות על החוסר. מצוות הציצית מזמינה את האדם שלא לנטוש את הבגד, את איכויות החיים - באשר שהם, ולצד זאת להיות נוכח גם בתכלת הרקיע. אדם ההולך בדרך זו, לא יאלץ לתור אחרי כוחות חיים התלושים מערכיו ומרוחניותו, גם לא יתייצב בעמדת זנות נוכח החיים שהעולם מעניק. 'מסע' זה של מצוות הציצית מעצב דמות של אדם חי, תוסס ומלא במשמעות.

"למען תזכרו ועשייתם את כל מצותי והייתם קדשים לא-להיכם" - מילים אלו מצביעות לאחור, אל החיבור שבין ציצית הכנף ופתיל התכלת, אל הרחבת המודל אל כלל המצוות, וגם אל ההתמודדות עם כוחות חיים ויצרים. 'את מה משרתים כל אלו?' תוהה בליבו האדם, ומבקש דבר שהוא מעבר. והא-להים- משיב לו, כל אלו הם עקרונות חיים, הרחב אותם אל כלל תחומי החיים, והוא גם מודיע - אני אהיה שם. "מצותי" - הוא אומר, בגוף ראשון, ומזמין את האדם לסוג של מפגש. דומה שמהותו אינה המפגש עם א-להים - בנושא. בצעד זה נוצר מודל חדש של מרחב אנושי - שא-להים שוכן בו. מרחב, שגבולות הגזרה שלו נפתחים, והמשוואה המוצבת בו, הולכת ומתרחבת, מכילה לא רק את הציצית, לא רק את פתיל התכלת, לא רק את כלל מצוות ה', כי אם את 'א-להי ישראל' הבא לשכון בגבולם של 'בני ישראל'.

"אני ה' א-להיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לא-להים": עוד צעד הולך א-להים, ומזמין את האדם להרחבה נוספת לגבולותיו. שוב הוא פונה בגוף ראשון וכמו אומר לו - לאחר שזיהיתם את נוכחותי במצוות - 'הכירו נא', 'אני ה' א-להיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים' - הסיפור שלי איתכם הוא גדול בהרבה. אני הוא שהנעתי את גלגלי ההיסטוריה, הוצאתי אתכם מארץ מצרים - 'להיות לכם לא-להים'.

רגע לפני הסיום, נבקש לענות לעצמנו על השאלה - האם ניתן לזהות את 'חן המקום' - 'ספר במדבר' על פרשייה זו? תשובתנו - ציר מרכזי בספר במדבר עסוק בהנחת א-להים במחנה, בחיי הכלל והיחיד גם יחד.²² ציר זה אינו מובן מאליו.

בספר דברים לדוגמה, נוכחת תנועה מרכזית הפוכה. נקודת מוצא בפרשיות רבות בספר זה רואה את נוכחות ה' כעובדה קיימת, והנושא הוא 'פינוי מקום' המאפשר לעם ישראל את הכניסה אל הארץ, העמדה של מערכות חיים ונטילת אחריות עליהן. במובן זה דומה א-להים.

הצירוף או החיבור שבין 'ציצית הכנף' ו'פתיל התכלת', שיהיה לכם מעתה - 'לציצית'²⁰. ציצית חדשה, המכילה את שני הקטבים. אלו אמנם ימשיכו להימצא זה לצד זה בזהותם המקורית 'תכלת' ו'כנף', יחד עם זאת, בתפישתכם הם יוגדרו מעתה כציצית אחת²¹, מגשרת, המשויכת אל מערכת החיים, עם האיזונים והמורכבות גם יחד.

א-להים מצטרף לתהליך

קריאה זו משליכה על המשך הפסוק: "וראי אתם וזכרתם את כל מצות ה' ועשייתם אתם". לאחר ההוראה "והיה לכם לציצית", אך מתבקש הוא הניסוח - 'וראי אתם אותה וזכרתם...!' לא ראייה פיזית של פתיל הציצית היא המחוללת, כי אם ראיית התהליך הקוגניטיבי והרוחני שנעשה. 'וראי אתם אותו' - את צירוף הקטבים לכלל מערכת אחת הנקראת ציצית, בתיכלול המכיל בתוכו את התהליך בכללותו. (תכלת...)

"וראי אתם את כל מצות ה' ועשייתם אתם" - עם חניכת התהליך, תבינו שלא הוראה נקודתית היא זו, אלא עיקרון רוחני. משוואה שניתן להפנים אותה ולהעתיקה לתחומי חיים נוספים. בעקבות זאת - תיזכרו במצוות ה', תזהו את העיקרון הרוחני הנוכח בהם, ותרחיבו את השפעתו - עוד ועוד.

"ולא תתורו אחר ללבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם" - אדם זונה כאשר הוא אינו מצליח להביא לידי ביטוי את כוחות החיים ועוצמותיהם בתוך מערכת חיים

ולראות 'אותו' - את 'פתיל התכלת'. להמשיך ולזהות בו את הרוחני והנבדל, את הקודש הבא מ'שם', מנופים ומחזות שלא נודעו. ראייה זו של 'פתיל התכלת' כמשויך אל החיים, ולצד זאת לראות בו את השמים וטהורים, עשויה להזכיר לאדם את כלל המצוות - את החיבור המתקיים בהם בין מערכת חיים לבין הציווי הא-להי, המייצר אופק ושמים ממעל לחיים בהן הוא נתון.

²⁰ עדיפות לפרשנות זו - בהקשר לעיקרון הרואה בפסוק יחידה ספרותית עצמאית, ואך מתבקש שהציון "והיה לכם לציצית" הפותח יחידה חדשה, יתייחס אל היחידה שקדמה לו, בכללותה, ולא אל פתיל התכלת המהווה פריט מסוים בתוכה.

דומה שבדרך זו הלכו חכמים במדרש הבא: "והיה לכם לציצית, יכול שהן שתי מצוות, מצות תכלת ומצות לבן? ת"ל והיה לכם לציצית, מצוה אחת היא ואינה שתי מצוות" (ספרי זוטא ט"ו). המדרש מעמיד למבחן שאלה - האם התכלת והלבן הן שתי מצוות או מצווה אחת? בלשון החכמים 'לבן' פירושו הציצית המתוארת בציווי הראשון, 'תכלת' היא 'פתיל התכלת' הניתן בה. בהיבט הפרשני שאלתו היא - האם שני הציוויים הנזכרים בפסוק הראשון (ל"ח) הם שתי מצוות או מצווה אחת. כתשובה מצביע המדרש אל עבר הפסוק השני (ל"ט): "והיה לכם לציצית" - מצוה אחת היא ואינה שתי מצוות. עולה מכאן שבאופן בסיסי מבין המדרש את השתיים כשתי מצוות. בא הפסוק הנוסף, ומחדש שמצווה אחת היא. מסתבר שפירושו הוא 'והיה לכם' - החיבור שבין השתיים (הציצית והתכלת), יהיה מעתה לכם לציצית אחת ולמצווה אחת.

²¹ חידוש גדול הוא לראות בפתיל התכלת הבלתי תלוי את הציצית, בשיוכו אל מערכת החיים הקרובה. חידוש הוא גם לראות את 'ציצית הכנף', לאחר שאירחה את פתיל התכלת במשכנה, שבה אל עמדתה המקורית אל הציצית, הנבדלת במידת מה מן הבגד.

²² ראה עיוננו לפרשת נשוא ובמיוחד החל מהפרק 'המחנה אומר כן לשוכן'.

בספר דברים להורה הנוכח בח"י בנו, ועם גדילת הבן את
את הוא מפנה מקום. הסמכות עוברת לידי הבן,
האחריות, ועד הבחירה החופשית²³. בהקשר לספר
במדבר המודל המוצע בפרשייה זו תואם למודל המרכזי
השוזר את הספר כולו - א-להים הבא אל תוך המחנה,
שוכן בקרב בני ישראל, כעם וכיחיד גם יחד.

"אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם" - מילים אחרונות אלו נוטשות לרגע
את התמונות הגדולות. א-להים שב ומזדהה, והפעם
הוא מזמין את האדם אל הסיפור האישי והאינטימי - 'אני
ה' א-להיכם'.

²³ ראה בהרחבה בעיוננו לפרשת במדבר.